

Milan M. Buben

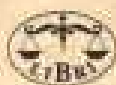
I. díl

ENCYKLOPEDIE

ŘADŮ A KONGREGACÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

ŘADY RYTÍŘSKÉ A KŘÍŽOVNÍCI

Milan M. Buben

**Encyklopedie řádů, kongregací
a řeholních společností
katolické církve v českých zemích**

I. díl:
Řády rytířské a křížovníci

© Milan M. Buben, 2002

Illustrations © archiv autora a citovaná literatura, 2002

© Libri, 2002

ISBN 80-7277-085-3

ISBN 80-7277-084-5 (soubor)

Obsah

Úvod	/8
Vznik a vývoj řeholního života	/10
Suverénní vojenský a špitální řád sv. Jana Jeruzalémského z Rhodu a z Malty	/21
Organizace a struktura řádu	/25
Dějiny řádu	/29
Velmistři a místodržitelé	/40
Řádoví světci a blahoslavení	/42
Papež	/43
Dějiny řádu v českých zemích	/43
Strakonice	/48
Preceptoři, mistři, generální převoři a velkopřevoři v Čechách a v přivtělených zemích	/51
Sídlní biskupové českých zemí	/53
Významní členové řádu	/53
Kulturní a historický přínos	/53
Řád templářů	/55
Organizace a struktura řádu	/57
Dějiny řádu	/58
Mistři a velmistři	/69
Dějiny řádu v českých zemích	/70
Kulturní a historický přínos	/72
Řád Německých rytířů (Bratři německého řádu Panny Marie Jeruzalémské)	/73
Organizace a struktura řádu	/75
Dějiny řádu	/79
Mistři a velmistři	/85
Dějiny řádu v českých zemích	/86
Zemští komturové v Čechách	/92
Místodržitelé v Bruntále	/93
Představení české řádové provincie	/93
Sídlní biskupové v českých zemích	/93
Významní členové řádu	/93
Kulturní a historický přínos	/94

Řád sv. Ducha /97

Organizace a struktura řádu /97

Dějiny řádu /97

Dějiny řádu v českých zemích /101

Řád křesťanského rytířstva /103

Organizace a struktura řádu /105

Dějiny řádu /105

Dějiny řádu v českých zemích /107

Křížovníci s červeným křížem – Strážci Božího hrobu

Jeruzalémského /109

Organizace a struktura řádu /109

Dějiny řádu /111

Protektorové-velmistři /114

Dějiny řádu v českých zemích /114

Probošti zderazské kanonie /119

Řádové špitály v Čechách /120

Inkorporované fary /120

Biskup /120

Významní členové řádu /121

Kulturní a historický přínos /121

Křížovníci s červeným srdcem – cyriaci /123

Organizace a struktura řádu /125

Dějiny řádu /125

Probošti u sv. Kříže Většího (1628–1783) /129

Další řádové konventy v Čechách /130

Významní členové řádu /131

Kulturní a historický přínos /131

Rytířský řád křížovníků s červenou hvězdou /133

Organizace a struktura řádu /135

Dějiny řádu /137

Mistři a velmistři /142

Hradiště sv. Hypolita nad Znojmem /144

Probošti na Hradišti sv. Hypolita /145

Chlum sv. Máří /147

Probošti na Chlumu sv. Máří /148

Biskupové českých zemí z řad řádového kléru /150

Arcibiskupové pražští postulovaní na velmistry řádu /150

Významní členové řádu /150

Kulturní a historický přínos /151

Dodatek	/153
Vojenský a špitální řád rytířů sv. Lazara Jeruzalémského	/155
Organizace a struktura řádu	/157
Dějiny řádu	/158
Hlavní řádová sídla	/166
Mistři a velmistři	/166
Řádoví světci a blahoslavení	/168
Dějiny řádu v českých zemích	/169
Čeští velkopřevorů	/172
Kulturní a historický přínos	/172
Řád sv. Stanislava	/173
Organizace a struktura řádu	/176
Dějiny řádu	/176
Velmistři	/178
Dějiny řádu v českých zemích	/178
Velkopřevor český	/179
Rytířský řád sv. Václava	/180
Organizace a struktura řádu	/181
Dějiny řádu	/182
Řád (sv.) Konstantina Velikého	/184
Organizace a struktura řádu	/185
Dějiny řádu	/187
Dějiny řádu v českých zemích	/190
Řád rytířů svatého Vojtěcha	/192
Organizace a struktura řádu	/192
Dějiny řádu	/193
Řád rytířů chrámu sv. Grálu království českého	/194
Dějiny řádu	/194
Řád Blanických rytířů	/196
Poděkování	/197
Seznam zkratk	/198
Terminologický slovníček	/199
Literatura	/206
O autorovi	/213

Úvod

Vážení čtenáři,
dostává se vám do rukou kniha, která si klade za cíl seznámit veřejnost s řeholními společenstvími, jež v našich zemích v průběhu dějin buď působila, anebo dále či nově působí.

Opomineme-li starší literaturu, jsou k tomuto tématu k dispozici v podstatě jen tři novější práce zásadního významu: Josef Svátek: *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy* (In: Sborník archivních prací XX, 1972, č. 2), Luděk Jirásko: *Církevní řády a kongregace v českých zemích* (Klášter premonstrátů na Strahově, Praha 1991) a konečně *Řeholní život v českých zemích* (Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1997).

Tato předkládaná práce se od výše uvedených odlišuje tím, že si všímá nejen vzniku a dějin jednotlivých řeholních institucí (ve světě i v českých zemích), ale sleduje také působení těchto společností, jejich spiritualitu i jejich kulturní a historický přínos. Uvedena je i řádová symbolika (včetně znaků), jsou vysvětleny jednotlivé nuance v řádových oděvech, regulích a také v organizaci a struktuře jednotlivých řeholních společenství. Nechybí ani medailonky zakladatelů řádů, přehledy patronů řádů, vynikajících členů jednotlivých institucí i seznamy jednotlivých řeholních domů, řádových učilišť, nemocnic, hospiců, sirotčinců, starobinců, chudobinců, vychovatelů, škol a podobně. Z hlediska účty k historii a tradici jsou uvedena různá privilegia, jakož i přehled papežů, světců, učenců, českých a moravských biskupů a arcibiskupů, kteří vzešli z řádového kléru. Pro úplnost jsou uvedeny také adresy hlavních sídel řádů ve světě i v českém prostředí, dále seznamy nejvyšších představitelů a u decentralizovaných řádů seznamy opatů samostatných klášterů v našich zemích.

Smyslem této knihy je podat informace o dějinách i současnosti institutů zasvěceného života a o jejich zásluhách o evangelizaci, charitu a vzdělanost, jakož i o jejich přínosu na civilizačním procesu vůbec. Nejenom evropská kultura, ale především evropský duch byl formován mnoha vlivy, z nichž právě křesťanský je bezesporu ten nejdůležitější. Právě evropanství je neodmyslitelně spojeno s křesťanstvím a řeholní společenství vyvorala na tomto poli hlubokou a trvalou brázdu. Instituty zasvěceného života jsou tedy nedílnou součástí života nás všech, ať si to uvědomujeme nebo neuvědomujeme, ať si to přejeme nebo nepřejeme, ať to přijímáme nebo odmítáme. Církev založil Ježíš Kristus, aby vedla lidstvo k věčnému spasení. Instituty zasvěceného života, které sdružují osoby žijící podle jistých pravidel (řeholí), umožňují hlubší prožívání Kristova

evangelia. Jejich členové toužili a touží po ideálu života v dokonalé lásce a po odevzdanosti Bohu s cílem posloužit svému bližnímu. Tento úžasný smysl života a jeho poslání vzbuzuje v dnešním povrchním a převážně materialisticky chápaném světě úctu a respekt.

Dnes, po dlouhých desetiletích bojů a snah potlačit církev, zejména pak její řády, a po důsledně prováděné ateizaci společnosti, chybí u nás širší povědomí o smyslu samotné církve, natož pak o jejích institutech zasvěceného života. Tato práce se pokouší přispět k vyplnění této mezery, byť si nečiní nárok na úplnost a dokonalost.

Milan M. Buben
listopad 2001

Autorova poznámka k pravopisu

Při psaní některých patrocinií, odkazů na církevní autority, popřípadě na učení katolické církve, jsem záměrně upustil od současného jazykového úzu, ale přidržel jsem se tradičního způsobu psaní, abych tak zdůraznil nejenom úctu, ale i výjimečnost uvedených skutečností – např. chrám Matky Boží, Jeho učení (tj. učení Ježíše Krista) nebo učitel Církve (tj. katolické církve).

Vznik a vývoj řeholního života

Snahy o pokání a čistý způsob života, které by vedly k přiblížení se Bohu, jsou známy již z 1. století, kdy se v Jeruzalémě zformovaly první skupiny, které však ještě zůstaly pod vlivem židovských tradic, zejména pak sekty esénů.

Brzy se však od těchto tradic osvobodily a ve 2. století již idea prožívání Kristova evangelia zcela převládla. Protože byli křesťané pronásledováni, utíkali ve své touze následovat Krista do pouště. Byli nazýváni askety (řec. *askesis* = cvičení), tj. zdrženlivými. Veřejně a nadosmrti skládali slib čistoty, zavazovali se žít podle evangelia, tj. vést život v modlitbách, postech a v práci pro druhé. Jinou skupinu tvořily panny, které zasvětily své panenství (*professio virginitalis*) království nebeskému (Mt 19, 12). Tyto panny požívaly uprostřed pohanské nemravnosti velké úcty. Vedle nich existovalo v prvotní církvi i zasvěcení vdov (*professio viduitatis*), které se obdobně vedle modliteb a postů věnovaly charitě.

Ve 3. a 4. století dochází k velkému rozvoji asketického života, a to i mezi členy bohatých a vlivných rodin, kteří dodali tomuto hnutí společenskou váhu. Když došlo k zrovnoprávnění křesťanství (Edikt milánský roku 313) a ustalo pronásledování, rozptýlení vyznavači evangelia, kteří prožívali v modlitbách a rozjímání šťastný život, se nechtěli z pouště vracet.

Tak se stalo mnišství součástí života emancipované církve. Vedle pojmu mnich (lat. *monachus*, řec. *monachos* = osamocený, žijící o samotě) byl v pozdním starověku běžný i termín anachoreta (řec. *anachoretēs* = člověk odcházející do samoty) nebo eremita (řec. *éremos* = poušť). Tato forma života se nazývá anachorese (poustevnictví). Anachoreti omezili vlastní potřeby na minimum a v touze po maximálním sjednocení s Bohem trávili život v modlitbě, postu a kajících skutcích. Žili osamoceně v jakýchsi koloniích, společně se jen modlili a slavili eucharistii.

První velkou autoritou mezi anachorety byl sv. Pavel Thébský (cca 228–341), který v čase pronásledování za vlády císaře Decia utekl do pouště, kde strávil 90 let života a zemřel jako 113letý kmet.

Vedle Ježíšovy výzvy: „Kdo chce jít za mnou, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mne“ (Mt 16, 24) měly mocnou přitažlivost také životopisy mnichů, kteří zemřeli v pověsti svatosti. Mezi nimi vynikal egyptský eremita sv. Antonín (cca 250–356), jehož biografii (*Vita S. Antonii*) sepsal alexandrijský biskup sv. Atanáš (Athanasius) Veliký. Antonín se narodil v Kome ve středním Egyptě. Kolem roku 271 rozdal majetek a odešel do samoty poblíž rodné vesnice. Protože byl návštěvníky často rušen, odešel hlouběji do pouště a asi od roku 285 žil

v jeskyni na hoře Kolzim u Rudého moře. Tam se postupně vytvořila celá kolonie (prý až 6 000) mnichů. Sv. Antonín proslul hloubkou své víry a čistotu srdce. V zápase o svatost svedl dokonce boj s démony. Byl více než 80 let mnichem a stal se otcem mnohých eremitů (a také žen), mezi nimiž ve věku 105 let zemřel.

Anachoretský způsob života se stával (zejména ve 4. a 5. století) doslova masovým hnutím, které zatím nebylo nikým organizováno a nenacházelo ani mnoho pochopení u světské moci. S růstem počtu nových a nových adeptů rostla i potřeba vytvořit určitá pravidla mnišského života.

Otcem egyptského mnišství se stal sv. Pachomius (cca 287–346). Pocházel z vesnice na středním Nilu a křesťanství poznal jako římský voják. Asi roku 307 přijal křest a záhy poté začal žít jako poustevník, avšak brzy dospěl k názoru, že tento způsob života neodpovídá ideálu křesťanské lásky. Kolem roku 320 se s několika žáky usadil v opuštěné osadě Tabennisi (Tabénne, Tabenna) v Thebaidě na pravém břehu Nilu, kde na pokyn anděla, jak praví legenda, vytvořil první klášter spojením obyvatel blízkých poustevn ke společnému životu (*koinos bios*). Koinobitský (pospolitý) způsob života neboli koinobitismus (společný život v klášteře) byl Pachomiem soustředěn na jedno místo do jakési osady, která byla od vnějšího světa oddělena zdí. Toto místo se nazývá cenobium (*coenobium*, klášter) a způsob tamějšího života cenobitstvím. Protože bylo nezbytné vytvořit hierarchicky uspořádané společenství, vypracoval sv. Pachomius první řeholi, která se dochovala jen v pozdějších opisech. Poprvé se v ní objevuje závazek poslušnosti vůči představenému. Nebyla však cílem, ale prostředkem. Poslušnost se stala hlavní ctností mnicha a na ní postavil sv. Pachomius, jako bývalý voják, společný klášterní život. Mniši uznávali z vlastní vůle autoritu staršího otce (*abo*, *abba*, lat. *abbas*), který mohl být kdykoliv vyměněn. Před vstupem do cenobia se adept zřekl majetku a zavázal se slibem chudoby a čistoty. V centru společenství byl kostel. Mniši konali společně modlitby (Písmo svaté znali nazpaměť) a také v tichosti a rozjímání společně pracovali, převážně tkali pokrývky, pletli koše a rohože, pracovali na polích a v pekárnách. Každý se musel uživit prací svých rukou. Zatímco anachoreti jídávali jen jedenkrát denně, cenobitské společenství jedlo během dne dvakrát.

Kolem roku 340 vznikl nedaleko hlavního kláštera v Tabennisi i ženský klášter, který založila a vedla Pachomiova sestra Marie. Na konci života sv. Pachomia existovalo devět mužských klášterů a dva ženské s přibližně 9 000 mnichy po celém Egyptě. Samotný klášter v Tabennisi měl nakonec kolem 1 400 mnichů a v 5. století se odhaduje celkový počet mnichů asi na 50 000.

Ve 4. století se mnišství rozšířilo zásluhou sv. Hilariona (288–373) z Egypta do Palestiny, kde se poprvé pro anachoretské kolonie začalo užívat názvu *lavra* nebo *laura* (řec. = úzká ulička mezi malými domky), v jejichž čele stál opat.

V Sýrii se pak těšili zvláštní úctě takzvaní stylité (sloupovníci), kteří žili na

sloupech (řec. *stylos*) a byli nazýváni podle Šimona (Simenona) Stylity st. (389 až 25. 7. 459). Ten se již jako mladý muž rozhodl pro asketický život. Aby si mohl zachovat určitou izolovanost, a přitom mohl radit a pomáhat, vystavěl si roku 423 v Telanissu sloup, nejprve 3, později 18 metrů vysoký, na jehož vrcholu na plošině menší než 4 m² ohraničené zábradlím prožil 36 let. Tam se modlil, pracoval a kázal. Po jeho smrti byl kolem sloupu postaven ohromný klášter s basilikou, jejíž zbytky i s patou mohutného sloupu lze dodnes spatřit v Kalaat-Semānu východně od Antiochie.

Velkým přínosem bylo učení sv. Augustina (13. 11. 354 – 28. 8. 430), který ztožnil pojem „sluha Boží“ s pojmem „mnich“ a rozšířil toto chápání jednoty na celé společenství mnichů. Termín „monasterium“ (*monasterion*) pak vyjadřuje nejen sídlo osamělého poustevníka, ale také klášter, zvaný též cenobium. Sv. Augustin se narodil v Thagastě v Numidii (dnešní Alžírsko) jako Augustinus Aurelius. Jeho otec Patricius byl pohanem, ale matka (sv. Monika), která byla křesťankou, jej vychovala křesťansky. V dospělosti propadl neřestem a zahálce. Roku 384 odešel jako učitel řečnictví do Milána, kde byl na Bílou sobotu roku 387 biskupem sv. Ambrožem pokřtěn. Následujícího roku se vrátil do Afriky a ve svém rodišti založil klášterní komunitu. Její život byl založen na bratrské svornosti a lásce a na zakotvení v intimním vztahu ke Kristu, přičemž podpora byla hledána ve společné modlitbě, rozjímání a ve studiu. Roku 391 ho hipponský biskup Valerius vysvětil na kněze, roku 395 se stal jeho koadjutorem, a když roku 396 Valerius zemřel, stal se v Hippo Regia (dnešní alžírský přístav Bona) biskupem. V tomto úřadě setrval téměř 35 let a stal se jedním z otců západního mnišství a církevním učitelem. Sepsal tři texty, z nichž jeden je od 12. a 13. století považován za pravou Řeholi sv. Augustina a je dodnes užíván mnohými kněžskými i rytířskými řády.

Heroický život vedli takzvaní inclusi (lat. *include* = uzavřít, vsadit, ukrýt) a reclusi (lat. *recludo* = otevřít, ukázat), kteří se pokládali za vězně či zajatce Páně. Žili v zazděných celách s malým otvorem pro nejnutnější potravu dobrovolně až do smrti. Čas trávili modlitbami a drobnými ručními pracemi. Jejich inspirací byl Pán Ježíš, který před svým Utrpením strávil noc v okovech ve vězení.

Mnišský život na Východě dosáhl během čtyř století obrovské popularity. Ve vývoji řeholního života sehráli významnou roli zejména sv. Basil z Caesareje (330 až 1. 1. 379), jeho bratr Řehoř Nyssenský (335–394) a jejich přítel Řehoř Naziánský (330–390).

Oba bratři pocházeli z aristokratické rodiny v Caesarei (dnešní Kayseri v Turecku) v Kapadocii a dostalo se jim vynikajícího vzdělání na školách v Konstantinopoli, Níkomédii, Antiochii a v Athénách. Sv. Basil projevil zájem o ideály mnišství a roku 357 se vydal na cestu po mnišských komunitách v Egyptě, Palestině, Sýrii a v Mezopotámii. Pak se stal s oběma Řehoři mnichem v rodném An-

nesoi na řece Iris v Pontu v Kapadocii, později pak poradcem biskupa Eusebia v Ceasareji Kapadocké. Po biskupově smrti roku 370 byl zvolen jeho nástupcem a ve městě založil klášter. Cenobitskému mnišství dal řeholi (lat. *regula* = pravidlo). Sepsal vlastně řehole dvě — *Řeholi větší* (*Regulae fusius tractatae*) o 35 kapitolách, v nichž formou otázek a odpovědí stanovil zásady společného života, a *Řeholi menší* (*Regulae brevius tractatae*), která je obsírnější a obsahuje 315 odpovědí na konkrétní problémy mnišského života. Jde spíše o texty, které jsou návodem ke svatému životu mnicha prostřednictvím modlitby, mlčenlivosti, střidmosti, pokory, disciplíny a poslušnosti. Podle sv. Basila Velikého by neměl mnich žít jako poustevník a všímat si jen sám sebe, ale jako společenská bytost by měl žít ve společenství, v němž teprve lze realizovat Kristovu lásku. Sv. Basil upřednostňuje život v komunitě před osamoceností, protože jen tak je možné žít podle evangelia, a také vnitřní chudobu, přičemž vše (střecha, stůl, modlitba, práce i odpočinek) je společné. Mnišská rodina nemá být příliš početná (jen několik desítek lidí) a v jejím čele má stát otec, který všechny dobře zná. Mnich nesmí zahálet, protože v zahálce je počátek pokušení a následně pak hříchu. Půsty nesmí uškodit zdraví a nesmí mnichům bránit vykonávat jakoukoliv práci. Řeholníkům je předepsána pohostinnost a bratrská služba bližnímu — proto v klášteře nechybí ani dům pro nemocné a chudé. Sv. Basil Veliký zanechal po sobě bohatou písemnou pozůstalost a právem mu byl přiznán titul Církevního otce.

Basiliánská řehole nebyla na Západě přijata, ale výrazně ovlivnila utváření západního mnišského života. Řecké basiliánské kláštery vznikly v 7. a v 8. století i v Itálii, kam se mniši uchýlili při svých útěcích před Araby, a později byly zakládány i ve Španělsku. Dnes existuje na Západě jediný velký klášter basiliánů, a to v Grotta Ferrata u Říma. Basiliáni mají také ženskou větev, kterou založila Basilova sestra sv. Makrina. Sestry basiliánky se rovněž řídí řeholí sv. Basila, avšak nemají tak velký význam. To souvisí s odlišným postavením ženy na Východě.

Dalším důležitým organizátorem mnišského života na Východě byl Theodor Studita (759 — II. II. 826), který vyšel z basiliánské řehole. Zavedl do klášterů klauzuru, opravdovou chudobu, pevnou disciplínu, studium a manuální i uměleckou práci. Mládí prožil v klášteře Sakkoudion na hoře Olymp, kde se po roce 794 stal opatem a převedl své úpravy do mnišského života. Jako první přijal tuto reformu pod přímým, osobním dohledem Theodora klášter Studion v Konstantinopoli, odkud se pak rozšířila přes klášterní kolonii na hoře Olymp, kde také nějakou dobu žili apoštolové Slovanů sv. Cyril a Metoděj, na poloostrov Athos (Chalkidiki), kde právě vznikala autonomní mnišská oblast. Velký rozkvět prožívala tato Svatá hora (Hagion Oros) východního křesťanstva v 2. polovině 10. století, kdy odešli první mniši na Kyjevskou Rus, která přijala basiliánství za své a kde došlo roku 1051 u Kyjeva k založení kláštera Pečerskaja lavra.

V době, kdy na Východě existovaly již dokonalé organizace jak poustevníků, tak mnichů, začala se myšlenka mnišského života na Západě teprve probouzet a v praxi se prosadila až ve 4. století. Západní křesťané cestovali od nepamětných dob na Východ, zvláště do Palestiny, kde se s mnišstvím seznámili. Přítel sv. Augustina Rufinus z Aquileje, zakladatel kláštera na Olivetské hoře v Jeruzalémě, přeložil řeholi sv. Basila. Kolem roku 350 pobýval ve vyhnanství v Římě i autor životopisu sv. Antonína Poustevníka sv. Atanáš. V 5. století sepsal životopisy sv. Pavla Thébského a sv. Hilariona velký církevní učitel sv. Jeroným, který rovněž přeložil životopisy sv. Antonína a také Pachomiovu řeholi.

Přestože východní styl mnišství měl mnoho klášterů v oblasti Středozevního moře (Francie, Itálie, Španělsko), vývoj monastického života na Západě byl zcela samostatný. V žádném případě nelze hovořit o nějakém importu mnišství z Východu.

Mimořádnou osobností byl především poustevník sv. Honorát († kolem 429), který poté, co procestoval řadu zemí Východu, založil kolem roku 400 klášter na menším z Lérinských ostrovů nedaleko pobřežního města Cannes. Sepsal vlastní řeholi, která se však nedochovala. Čerpal ze zkušeností Východu, ale klášterní život přizpůsobil potřebám Západu. Jeho klášter se časem rozrostl v obrovskou mnišskou kolonii, která na počátku 7. století čítala na 3 700 mnichů a stala se důležitým mnišským střediskem. Sv. Honorát se roku 426 stal biskupem v Arles.

I sv. Jan Cassianus (360 – 430/35) pobýval ve východních kláštorech, zejména na poušti ve Skytii a v Thébské poušti. Kolem roku 415 založil u Massilie (Marseille) klášter sv. Viktora, k němuž později přibyl i klášter ženský. Pro toto klášterní centrum sepsal dvě řehole, které se však také nedochovaly.

Ve Španělsku působil jako zakladatel klášterů mnich Donatus, který žil původně v Egyptě a před Araby musel utéci. Následovaly fundace dalších klášterů východního stylu, které však byly v důsledku nájezdů Arabů do Španělska v roce 711 zlikvidovány.

Druhý důležitý a úplně nový způsob klášterního života vznikl na Západě zásluhou některých biskupů, kteří pak využívali mnichy k apoštolské činnosti. Již v polovině 4. století organizoval mnichy v osadách v Piemontsku sv. Eusebius (cca 283 – 1. 8. 371), biskup ve Vercelli. Založil první autentické řeholní společenství (*vita communis*) v katolické církvi. Rovněž sv. Ambrož (339 – 4. 4. 397), rodák z Trevíru a syn velitele císařské gardy, který byl roku 374 jako konzul nečekaně zvolen biskupem v Miláně, ač nebyl ještě tou dobou ani pokřtěn (!). Do dějin vstoupil jako první ze čtyř velkých učitelů západní církve, založil ve svém sídelním městě klášter, o němž ale nic bližšího není známo.

Velkou postavou byl i sv. Martin z Tours (kolem 316 – 8. 11. 397), který pocházel z Panonie (dnešní Maďarsko). Byl synem římského vojáka a sám se vojákem

také stal. Byl poslán do Galie, kde se dal pokřtít. Pak se odebral ke sv. Hilariovi z Poitiers a pod jeho vedením založil v Ligugé (Locogiscum) u Poitiers klášter (původně poustevnu), který byl v Galii vůbec první a stal se významným střediskem mnišského života. Sám Martin požíval velké autority. Roku 371 se stal biskupem v Tours, ale žil nadále jako mnich v klášteře Marmoutier (Maius Monasterium) na tourském předměstí. Mniši všech těchto klášterů byli laici a jejich kláštery byly podřízeny biskupům.

V 6. a 7. století se v církvi hovoří o třech stavech: kněžském, mnišském a laickém. Byla to doba masového odchodu mužů a žen do klášterů. Vlna monastismu byla tak velká, že docházelo k ochromení života světské společnosti. Kolem roku 600 došlo k natolik výraznému oslabení armády, že papež Řehoř Veliký musel nařídit přísnější výběr adeptů mnišství. Kláštery se těšily přízni králů i velmožů, a z chudobných domů a mnišských osad se tak stávaly bohaté komunity. Mnozí lidé pak vstupovali do klášterů z prospěchu. První známky úpadku jsou patrný již v 6. století.

Poslední typ mnišství před sv. Benediktem vznikl v Irsku, odkud se rozšířil do Skotska a Anglie a pak prostřednictvím misí do celé Evropy. Tento iroskotský typ byl nesen v duchu Kristova poslání: „Jděte tedy, získávejte za učedníky všechny národy, křtíte je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal.“ (Mt 28, 19–20), tedy jako putování pro hlásání Božího království. Toto hnutí je spojeno především se jménem sv. Patrika (cca 385–461). Pocházel z Galie a jako chlapec byl zajat irskými piráty. Z ostrova, kde musel žít šest let jako otrok, uprchl a vstoupil do kláštera v Lérins. Tam se pak připravoval na misi do Irska. Roku 432 vstoupil jako misijní biskup v doprovodu skupinky bratří na ostrov a dosáhl úžasných výsledků v podobě mnoha vybudovaných klášterů s tisíci mnichy. Irský mnišský způsob života zpočátku předcházel církevní hierarchii. Vznikla totiž monastická církevní struktura, v níž každý kmen měl svůj klášter, jež se stal střediskem náboženského a intelektuálního života kmene a střediskem církevní jurisdikce. Představeným kláštera i klanu byl opat, který pokud nebyl sám biskupem, měl k dispozici jednoho či více biskupů. Biskupové udělovali svěcení, ale neřídili církev, neměli svá sídla ani diecéze. Velmi vlivné byly i abatyše. Mniši se podobali svým egyptským pravzórům, ale vycházeli z keltského dědictví. Žili v tvrdé askezi a přísné kázni. Vytvářeli jakési kongregace poustevníků na osamělém místě, kde měl každý v rámci osady (*kraal*), která byla obehnaná hliněným valem, svou chatrč, chýši nebo celou společnou oratoř. Na těchto odlehlých místech vyrostli znamenití vědci, umělci a misionáři.

Britské ostrovy byly christianizovány jednak Iry ze severu, jednak z jihu, kam byli posláni papežem Řehořem Velikým misionáři, aby obrátili Anglosasy na víru. V čele této čtyřicetileté misie stál sv. Augustin († cca 604), a předtím

převor římského kláštera benediktinů u sv. Ondřeje, který roku 597 přistál v Thanet v Kentu. Od tamního krále Ethelberta, který byl sám pohanem, ale byl ženat s křesťankou, dostal dům v Canterbury, kde byla zřízena diecéze a kde se stal Augustin (roku 601) tamějším prvním arcibiskupem. Během několika let získali tito misionáři celou Anglii a mnohé slavné kláštery byly často spojeny s biskupstvími (Canterbury, Westminster, York a další).

Na severu již předtím založil sv. Kolumbán st. z Hy (521 – 9. 6. 597) na malém ostrůvku Iona u západního pobřeží Skotska klášter Hy, z něhož svým působením obrátil na víru Skotsko a z později založeného kláštera Lindisfarne i Northumbrii.

Pak zaměřili Iroskotové své snahy na evangelizaci evropského kontinentu. Jejich misie dosáhly až na území Velké Moravy.

Na počátku těchto snah stál sv. Kolumbán ml. (po 530 – 23. 11. 615), který roku 590 opustil klášter v Bangoru v Ulsteru a rozhodl se pro „dobrovolný exil pro Krista“. S 12 druhy se vydal na misi, usadil se ve Vogézách v Galii a založil tam kláštery Annegray, Luxeuil a Fontaines, pro něž sepsal přísnou asketickou řeholi s důrazem na poslušnost vůči představenému. Dokázal obrátit franské království a z kláštera v Luxeuil, kde se stal prvním opatem, se brzy vyvinula mnišská metropole tehdejší západní Evropy (sám klášter měl na 600 mnichů). Sv. Kolumbán, který se dostal do rozporu s galskými biskupy a s králem Theodoricem II., byl roku 610 z Luxeuil vyhnán. Putoval dále a dorazil až do Itálie, kde na pomezí let 613–614 založil mezi Janovem a Piacenzou klášter Bobbio, v němž také po dvou letech zemřel. Tito putující mniši (*peregrinari pro Christo*) zakládali kláštery v celé západní Evropě. Jejich úspěch spočíval především v tom, že svým citem pro přírodu a práci na polích i v lesích si snadno získávali důvěru u venkovského obyvatelstva a oblibu u něj.

Tak se sv. Fridolín († kolem 538), apoštol Alamanů, usadil na ostrově řeky Rýn poblíž Säckingenu, sv. Gallus-Havel († 640) založil v dnešním Švýcarsku poustevnu, později přeměněnou na klášter Sankt Gallen, sv. Kilián († 689) působil ve Würzburgu, sv. Ruprecht († kolem 718), apoštol Bavorska, ve Wormsu, Řezně, Altöttingu a v Salzburku a podobně.

Nejvýznamnější z těchto anglosaských misionářů byl však benediktin Winfrid-sv. Bonifác (cca 672 – 5. 6. 754), který se narodil v anglickém Devonu. Byl mnichem v Exeteru a pak v Nurshingu u Southamptonu. Ve 40 letech se vydal na misie do Durynska, Fríska, Württemberska, Hesenska, Westfálska a Bavorska. Roku 722 se stal misijním biskupem a roku 732 arcibiskupem a papežským vikářem pro Germánii. Na jedné z cest byl v nizozemském Dokkum zabit pohanskými Frísy. Duchovním domovem tohoto apoštola Němců byl klášter ve Fuldě, který roku 744 založil a kde byl také pohřben.

V 7. století vznikly mezi Anglosasy a Iroskoty spory o slavení Velikonoc.

V roce 664 byl svolán synod do Whitby, kde zvítězil zásluhou sv. Wilfrieda (634 až 709/10), zakladatele a opata benediktinského kláštera v Riponu a později biskupa v Yorku, římský (anglosaský) úzus nad keltským (iroskotským). Od roku 709 pak začalo postupné porímšťování keltského křesťanství.

Tím byl dovršen vývoj mnišského života před vystoupením sv. Benedikta a mimo jeho přímý dosah. Díky své řeholi se stal vlastním zakladatelem, otcem a zákonodárcem západního monastismu.

Na západě Evropy byl klášter jediným střediskem křesťanského života a vzdělání a úkol obrátit pohanské nebo polopohanské obyvatelstvo spočíval spíše na mniších než na biskupech.

Postupem času se vyvinuly, respektive rozšířily především řehole sv. Augustina (u řeholních kanovníků a rytířských řádů), sv. Františka (u mendikantů se zaměřením na apoštolát) a sv. Ignáce (s maximálním úsilím o spásu lidských duší a o větší čest a slávu Boží). Podstatou řeholního života je však opuštění všeho pro Boží království. Papežská konstituce *Lumen Gentium* to definuje slovy: „Evangelní rady čistoty zasvěcení Bohu, chudoby a poslušnosti mají podklad v Pánových slovech a v jeho příkladu, a jsou proto darem Božím, který církev přijala od svého Pána a s jeho pomocí ho stále uchovává.“ (LG VI., 43)

Všichni řeholníci, zejména však členové kongregací, skládají sliby jednoduché (*vota simplicia*), které jsou buď věčné (*perpetua*), nebo dočasné (*temporalia*), tj. na určitou dobu. U řádů pak následují ještě sliby slavné (*vota solemnia*), které platí neodvolatelně a skládají se ze slibu poslušnosti (*votum obedientiae*), slibu čistoty (*votum castitatis*) a slibu chudoby (*votum paupertatis*). Některá společenství skládají i čtvrtý slib, související s jejich posláním — například u Tovaryšstva Ježíšova je to slib věrnosti Svatému otci.

Podle nového Kodexu kanonického práva (*Codex Iuris Canonici, CIC*) z roku 1983 se řeholní společenství dělí na řeholní a sekulární (světské), instituty zasvěceného života a společnosti apoštolského života. Ve všech těchto kategoriích se společenství dělí na společenství mužská a ženská a na společenství papežského práva (*exempce*) a diecézního práva (podléhají jurisdikci místního biskupa nebo jiných ordinářů). Historické řády a kongregace patří do řeholních institutů zasvěceného života a pod římskou Kongregaci pro instituty zasvěceného života a společnosti apoštolského života (dříve Kongregace pro řehole). Toto dělení má pak následující strukturu:

A) Instituty zasvěceného života (*Instituta vitae consecratae*), v nichž je prožíván křesťanský život následování Krista zasvěcený sliby evangelijních rad. Jsou dvojí:

1) řeholní společnosti (*Instituta religiosa*), v nichž členové skládají veřejné sliby věčné nebo časné, po určité době obnovované, a žijí v kláštorech;

2) sekulární společnosti (*Instituta saecularia*) neboli instituty zasvěceného života, ve kterých křesťané žijící ve světě usilují o dokonalou lásku a snaží se přispívat k jeho posvěcení. Skládají také sliby chudoby, čistoty a poslušnosti, věnují se apoštolské činnosti, avšak jejich členové nemají žádné vnější znaky (například hábit) a nežijí společně.

B) Společnosti apoštolského života (*Societates vitae apostolicae*), jejichž charakteristickým rysem je apoštolský život ve společenství bez řeholních slibů. Některé společnosti mají volnější závazek evangelijních rad.

C) Sdružení křesťanů (*Consociationes christifidelium*), tvořené kleriky a laiky, celibátníky i manžely, kteří usilují o dokonalost křesťanského života a o společenskou činnost (duchovní, apoštolskou, charitativní ap.). Do této skupiny patří takzvané III. řády a podobná společenství křesťanů (svobodných i ženatých) usilující žít podle ducha některého z řeholních společenství (terciáři, obláti ap.).

Nadále však platí i tradiční (historické) dělení řeholních institucí:

I. Řeholní instituce mužské

A) Mužské řády (*Ordines religiosi*)

1. rytířské řády (*Ordines militares, ordines equestres*)

— johanité, templáři, němečtí rytíři, řád sv. Ducha, řád Křesťanského rytířstva ap.;

2. křížovníci (*Crucigeri*)

— křížovníci s červenou hvězdou, křížovníci s červeným křížem (Strážci Božího hrobu), křížovníci s červeným srdcem (cyriaci) ap.;

3. řeholní kanovníci (*Canonici regulares*)

— řeholní kanovníci sv. Augustina, premonstráti, antonité ap.;

4. mnišské (monastické) řády (*monachi*)

— benediktini, cisterciáci, celestini, kartuziáni, trapisté ap.;

5. mendikanti, žebravé řády (*Ordines mendicantes*)

— dominikáni, minorité, františkáni, hyberní, kapucíni, obutí a bosí augustiniáni, obutí a bosí karmelitáni, trinitáři, servíti, pavláni, pavlíni, milosrdní bratři ap.;

6. řeholní klerikové (*Clerici regulares*)

— theatini (kajetáni), barnabiti, jezuité, piaristi, somaskové, kamiliáni ap.

B) Mužské kongregace (*Congregationes ecclesiasticae*)

— redemptoristi, ivaniti, lazaristi, oratoriáni, eucharistini, obláti,

kongregace Misionářů Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, kalasantini, školští bratři, petrini, těšitelé, kongregace Misionářů Nejdražší krve, mariáni, klaretini, saletini ap.

C) Mužské řeholní společnosti (*Societates*)

— salesiáni, salvatoriáni, verbisté, společnost Srdce Ježíšova, bartolomiti, pallotini ap.

II. Řeholní instituce ženské

A) Ženské řády

— johanitky, Strážkyně Božího hrobu, řeholní kanovnice sv. Augustina, premonstrátky, benediktinky, cisterciačky, dominikánky, klarisky, alžbětinky, magdalenitky, voršilky, visitantky, karmelitky, kapucínky ap.

B) Ženské kongregace

— anglické panny, vincentky, boromejky, salesiánky, cyrilky ap.

C) Ženské společnosti

— dcery křesťanské lásky sv. Vincence de Paul ap.

D) Ústavy (*Instituta*)

Většina řeholních institucí má ještě vnitřní členění: I. řád (*primus ordo*) je řádem mužským, II. řád (*ordo secundus*) řádem ženským a III. řád (*tertius ordo*) je sdružením laiků neboli terciářů.

V průběhu 20. století došlo u některých řádů k řadě významných změn, přičemž byly reformovány tou měrou, že se změnila i jejich klasifikace a zařazení. Jsou to zejména:

řád Německých rytířů — po reformě řazen mezi řeholní kanovníky pod názvem Bratři domu Panny Marie v Jeruzalémě;

křížovníci s červenou hvězdou — dnes rovněž řazení k řeholním kanovníkům;

salesiáni — dnes řazení mezi klasické kongregace papežského práva;

salvatoriáni — rovněž řazení mezi kongregace papežského práva.

Dnes je jediným suverénním řádem řád Maltézských rytířů, který nepodléhá římské Kongregaci pro instituty zasvěceného života, ale výhradně Svatému otci.

■ Literatura

Attwater 1993, 44–46, 51–52, 58–60, 63–64, 79–80, 239–241, 268–269, 303, 336, 354–355, 367–368, 392; Buben 1999, 107–110; Dawson 1994, 168–183; Franzen 1992, 70–74, 77–81, 96–101; Hilpisch, Kadlec 1993, I., 104–105, 134–135, 149–151, 166–172, 176–177; Mráček 1995, 34–35; Maurois 1993, 30–33; OSN VIII., 144–146; Ráček 1940, 131–132; Schaubert, Schindler 1994, 2–3, 22–25, 108–109, 178, 272–275, 284, 382, 446–448, 583 604–605; Stamford 1998, 51–55; Vlček, Sommer, Foltýn 1997, 29–30; Bernhard 1995, 6–15.